

বঘুনাথ মহন্তৰ গদ্যৰীতি আৰু অসমীয়া গদ্য সাহিত্যত মহন্তৰ স্থান

ভট্টদেৱৰ অব্যৱহৃত পৰৱৰ্তী কালত গদ্যত সাহিত্য ৰচনা কৰাৰ পৰম্পৰা ধাৰাবাহিক ৰূপত প্ৰবাহিত হ'বলৈ ধৰে। তদানীন্তন সময়ত ৰচনা কৰা ভক্তি ৰত্নাকৰ কথা, সাত্তততন্ত্ৰ, পদ্মপুৰাণ কথা, কথা ঘোষা আদি ইয়াৰ প্ৰকৃষ্ট উদাহৰণ। এই সময়ছোৱাতে বঘুনাথ মহন্তই কথা ৰামায়ণখন ৰচনা কৰে। তেওঁ গ্ৰন্থখনৰ আদিকাণ্ডত নিজেই উল্লেখ কৰি গৈছে যে এইখন বাল্মীকি ৰামায়ণৰ সংক্ষিপ্ত গদ্যৰূপহে।

বঘুনাথ মহন্তই কথা ৰামায়ণখনি অৰণ্যকাণ্ডলৈকেহে অনুবাদ কৰিছিল।

অবগ্যাকাণ্ডৰ ষষ্ঠ অধ্যায়ৰ শেষত এনেদৰে আছে — ‘শ্ৰী বামায়ণৰ অবগ্যাকাণ্ড কথায়াং বঘুনাথ কৃতায়াং যষ্ঠোহধ্যায়ঃ।’ ইয়াৰ পৰৱৰ্তী কিঙ্কিঙ্কাকাণ্ডটোত ‘শিষ্ট’ নামৰ পণ্ডিতজনৰ ভূমিকা আছে। এই কাণ্ডটোৰ প্ৰথম অধ্যায়ত আছে — “শ্ৰী বামায়ণ-কথায়াং শিষ্ট-বিৰচিতায়াং প্ৰথমোধ্যায়ঃ।” ঠিক সেইদৰে এই কাণ্ডৰ চতুৰ্থ অধ্যায়টো ‘শিষ্ট’ৰ ভূমিকা আছে। সেয়ে সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰসকলে ঠাৱৰ কৰিছে বঘুনাথ মহন্তই এই গ্ৰন্থখন সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰিলে। এই ক্ষেত্ৰত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই সম্পাদনা কৰি প্ৰকাশ কৰা কথা বামায়ণৰ পাতনিত উল্লেখ কৰা এয়াৰ মন্তব্য উল্লেখযোগ্য — “বঘুনাথৰে বিশেষৰূপে ‘শিষ্ট’ শব্দৰ প্ৰয়োগ হৈছে বুলি ধৰি ল’ব নোৱাৰি; কিয়নো, কিঙ্কিঙ্কাকাণ্ডৰ ভাষাৰ লগত আগৰ তিনিটা কাণ্ডৰ ভাষাৰ সাদৃশ্য বৰ কম। কিঙ্কিঙ্কাকাণ্ডৰ ৰচনাৰীতি বেছি ঘৰুৱা আৰু ব্ৰজবুলি প্ৰভাৱহীন; আনকি মূল পুথিত কিঙ্কিঙ্কাকাণ্ডৰ হস্তাক্ষৰো বেলেগ। গতিকে বঘুনাথ আৰু শিষ্ট যে একেজন মানুহ নহয়; ই ধুৰূপ।”

কথা বামায়ণৰ অযোধ্যাকাণ্ডৰ শেষত — “সমাপ্তোয়ং কাণ্ডশকে ১৭০৩।।” বুলি উল্লেখ আছে বুলি ইতিপূৰ্বে উল্লেখ কৰা হৈছে আৰু তাৰ অধাৰতেই মন্তব্য কৰা হৈছে যে এই গ্ৰন্থখনৰ ৰচনাৰ শেষ সময়সীমা ১৭০৩ শক, অৰ্থাৎ ১৭৮১ চন বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। মন কৰিবলগীয়া যে মূল বামায়ণৰ প্ৰধান আৰু বিশেষ ঘটনাবোৰৰ চমু বিৱৰণহে এই পুথিখনৰ মাজত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। বঘুনাথ মহন্তই এই পুথিখন বাঙ্গালীকি বামায়ণৰ সংক্ষিপ্ত গদ্যৰূপে বুলি উল্লেখ কৰি গৈছে যদিও তেওঁ মাধৱ কন্দলি তথা গুৰু দুৰ্জনা, অনন্ত কন্দলিৰ বামকথাতহে বিশেষভাৱে দৃষ্টিপাত কৰা পৰিলক্ষিত হয়। তেওঁৰ ভাষাৰে — “শ্ৰীৰামদেৱৰ চৰিত্ৰ কথা মহা মহা কবিসৰে কোটি কোটি গ্ৰন্থৰে নিবন্ধন কৰিৰো অন্ত নপাৰে। হেন চৰিত্ৰক আমি ক্ষুদ্ৰবুদ্ধি কেমনে কহিবো। গংগাজলে ক্ষুদ্ৰ বৃষ্টিজল হয় : সে সংগাজলক কোনো জনে কি বাচি আছে।” অৱশ্যে মহন্তৰ ৰচনাত বহু ক্ষেত্ৰত মূল বামায়ণৰ লগত পাৰ্থক্য ৰক্ষিত হৈছে।

বঘুনাথ মহন্তৰ কথা বামায়ণৰ ভাষা পূৰ্বৰ পুথি-পাজিৰ আধাৰতেই গঢ় লৈ উঠিছে যদিও ভট্টদেৱৰ গদ্যৰ দৰে সংস্কৃত টীকা-ভাষ্যৰ প্ৰভাৱৰ পৰা প্ৰায় মুক্ত। অৱশ্যে ৰচনাভংগীত ভট্টদেৱৰ প্ৰভাৱ আছে, কিন্তু এই গদ্য কাব্যিক লয় যুক্ত নহয়। কথাগীতাৰ বাক্যবিন্যাস পদ্ধতি, বৈয়াকৰণিক বৈশিষ্ট্য, তৎসম শব্দৰ প্ৰয়োগ আদি গদ্যৰীতিৰ সৈতে বঘুনাথ মহন্তৰ গদ্যৰীতিৰ সংগতি আছে। যেনে—

এই কথা ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰতি সঞ্জয় কহন্ত : এহি বুলি ভগৱন্তে অৰ্জুনক প্ৰতি ঈশ্বৰ ৰূপ দেখাইলা। ৯।। যাত অনেক মুখ নেত্ৰ, নানাবিধ দিব্য অলংকাৰ, অদ্ভুত অনেক আয়ুধ, অনেক আশ্চৰ্য্য দৰ্শন আছে। দিব্য পুষ্প পৰিধান কৰিছা, দিব্য গন্ধ-চন্দন যাত আছে, যিসকল আশ্চৰ্য্য প্ৰায় প্ৰকাশময়, অপৰিচ্ছিন্ন, সৰ্বতোমুখ, বিশ্বৰূপ দীপ্তিৰ নিৰূপম কহন্ত। (কথাগীতা)

কথা বামায়ণৰ গদ্যশৈলীৰ উদাহৰণ—

নাৰদে কহন্ত ৷ জানা বাস্মীকি, বামৰ অভিযেক সুনি জেখন নগৰত মহা মহোৎসব,
সোহি সময়ে কৈকেয়ীৰ দাসী কুঞ্জা নামত মম্বৰা নগৰত আনন্দ বধাই দেখি জিজ্ঞাসা
কৰি বামৰ অভিযেক সুনি মহা মন-কষ্টে মহাদই কৈকেয়ীত কহিল।

অৱশ্যে, “গদ্যৰ ঠাচ ভট্টদেৱৰ গদ্যঠাচৰ অনুৰূপ, কিন্তু ভট্টদেৱতকৈ কিছু
সৰল” বুলিও সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*ত মত পোষণ
কৰিছে। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখ কৰি যাব পাৰি যে এয়া কথোপকথন শৈলীৰ সাৰ্থক প্ৰয়োগ।
চুটি চুটি বাক্যৰ প্ৰয়োগেৰে এনে গদ্যক নাটকীয় ৰূপ প্ৰদান কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।
কথা *বামায়ণ*ত শংকৰদেৱ বিৰচিত *বামবিজয় নাট*ৰ প্ৰভাৱ প্ৰবলভাৱে অনুভূত হয়।
বিশেষকৈ অযোধ্যাকাণ্ডত। উদাহৰণস্বৰূপে উল্লেখ কৰিব পাৰি —

দশৰথে ঋষিক অসন দিয়া পাদ্য অৰ্ঘ্যে পূজা কৰিলা; কৰযোৰে বোলন্ত, হে ঋষিবৰ
তোমাৰ পদ পংকজে আজ অযোধ্য পূত ভৈল। তোহাৰ দৰশনে আমাৰ জন্ম সাৰ্থক
ভৈল। আজু যে আজ্ঞা হয় হামু সত্যে সত্যে কৰব। (*কথা বামায়ণ*)

একেখিনি কথা *বামবিজয় নাট*ত উল্লেখ আছিল এনেদৰে—

দশৰথ— হে মুণিবাজ তোহাৰি পদ পৰশে হামাৰ অযোধ্যাপুৰ পবিত্ৰ ভৈল। তব
দৰশনে হামাৰ জনম সাখল ভৈল। মুনিয় কোন প্ৰয়োজন সাধো হামাক আজ্ঞা কৰহ।
(সভামধ্যে অংগীকাৰ কয়ে বোলল) আণ্ড যে দান মাগহ তোমাকে সত্যে সত্যে দেৱবো।

ঠিক সেইদৰে মাধৱদেৱে অনুবাদ কৰা *বামায়ণ*ৰ আদিকাণ্ডত উল্লেখ থকা
“ৰূপে কোটি কন্দৰ্পবো দৰ্প কৰে চুব” আদি বাক্যাংশৰ সমধৰ্মী প্ৰয়োগ দেখা যায় *কথা
বামায়ণ*ত, যথা — “ৰূপে কোটি কন্দৰ্পৰ দৰ্প হৰিচে”। অনন্ত কন্দলিয়ে বচনা কৰা
*বামায়ণ*ৰ লগতো *কথা বামায়ণ*ৰ গদ্যৰ মিল পৰিলক্ষিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে উল্লেখ
কৰা হ’ল —

ধিক ধিক ৰূপ তোৰ জীৱন যৌৱন।

সতিনীৰ দাসী তপ্ৰিঃ কিসৰ ভাজন। (অনন্ত কন্দলিৰ *বামায়ণ*)

একেখিনি কথা *কথা বামায়ণ*ত উল্লেখ আছে এনেদৰে— “হে দুৰ্ভগা তোৰ ধিক ৰূপ
যৌৱন ৷ সতিনীৰ চেৰিতো অধিক ভৈল।”

এই আলোচনাৰ পৰাই আমি ধাৰণা কৰিব পাৰিলোঁ যে ৰঘুনাথ মহন্তৰ
গদ্যৰীতিত পূৰ্বৱৰ্তী কবিকুলৰ প্ৰভাৱ অপৰিসীম। এই প্ৰসংগত আৰু উল্লেখ কৰি যাব
পাৰি যে *কথা বামায়ণ*ত পূৰ্বকবিসকলে চিত্ৰিত কৰা নায়ক-নায়িকা আদিৰ ৰূপৰ বৰ্ণনাৰ
অনুৰূপ প্ৰয়োগ ঘটিছে। উদাহৰণস্বৰূপে বাম-লক্ষ্মণৰ বৰ্ণনা কৰিবলৈ গৈ ৰঘুনাথ মহন্তই
লিখা — “প্ৰথম কৈশোৰ বয়সঃ দুৰ্বাদল শ্যামতনু ৷ পদতল বাতুল বাজিৰ লোচন;
পংকজদল পাদপদ্ম দুখানি... ..মন্ত গজেদ্ৰ গমন ৷ গম্ভিৰ ধ্বনি ৷ মহাপুৰুষ লক্ষণ
যুক্ত।” — এয়া পূৰ্বৱৰ্তী কবিসকলৰ বৰ্ণনাৰ অনুৰূপ। আনকি ৰঘুনাথ মহন্তই প্ৰতিটো

অধ্যায়ৰ শেষত বৈষ্ণৱ কবিকুলৰ দৰে ভগৱন্তৰ শ্ৰীচৰণত নিজকে সমৰ্পণ কৰিবলৈকো মনত পেলাই দিছে —“হে লোকসৰ, দেখু দেখু শ্ৰীৰামদেৱৰ মাতৃ কৌশল্যা হেন শাস্তীৰো পুত্ৰ-বিয়োগ-দুখ মিলিল। আৰ সামান্যৰ কি কহবো। হেন জানি এসৰ পুত্ৰ-মিত্ৰাদিত মমতা ছাড়ি উচ্চ কৰি হৰি বোল হৰি।।”

এনে বোৰ কাৰণতেই হয়তো মহেশ্বৰ নেওগে “প্ৰতিটো অধ্যায়ৰ শেষত ভক্তিৰ আঁচুফুল গাঁথি দিয়া হৈছে।” বুলি মন্তব্য কৰাৰ লগতে ৰঘুনাথ মহন্তই “বৈষ্ণৱ গদ্যৰ ষোড়শ শতিকাৰ ঐতিহ্যৰ পুনৰুত্থান কৰিবৰ প্ৰয়াস কৰিছিল” বুলি মত পোষণ কৰিছে। তলত ৰঘুনাথ মহন্তৰ গদ্যৰ আন কেইটামান উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰা হ'ল—

- ৰঘুনাথ মহন্তই ৰচনা কৰা বুলি ঠাৱৰ কৰা কাণ্ড কেইটাত ব্ৰজাৱলী শব্দৰূপৰ লগতে ক্ৰিয়াৰূপৰ সঘন প্ৰয়োগ পৰিলক্ষিত হয়। যেনে — ৰাৱণৰ বাণী শুনি দেৱী ভয়ে কোপে কম্পিত হয় বোলন্ত— অহে ৰাক্ষস বৰ্বৰ, ...সূচীৰ নয়ন ঝাণ্ডিতে চাৰ। (আদিকাণ্ড)।
- উপমা, অনুপ্ৰাসৰ প্ৰয়োগ প্ৰচুৰ, যেনে — জৈচে গগন মধ্য পূৰ্ণিমাক চান্দ, নব তৰুণি পদ্মিনি জনকনন্দিনি। এই প্ৰয়োগো পূৰ্বৱৰ্তী কবিকুলৰ অনুৱৰ্তী।
- দুই-এক আৰবী-ফাৰ্চী শব্দৰ প্ৰয়োগো পৰিলক্ষিত হয় — হুকুম, নফৰ, চাকৰ ইত্যাদি।
- বাক্য চুটি চুটি, গুৰু-গভীৰ আৰু প্ৰবাহশীল, প্ৰত্যক্ষ উক্তিৰ ব্যৱহাৰ তথা সমাস বহুল গদ্য প্ৰয়োগ পৰিলক্ষিত হয়। সেয়ে কথা বামায়ণৰ ভাষা নিমজ, কোমল আৰু সৰলতা গুণেৰে সমৃদ্ধ।
- ৰঘুনাথ মহন্তৰ অনুবাদ ভাৱানুবাদ, আক্ষৰিক নহয়। কথা বামায়ণত তেওঁৰ অনুবাদৰ দক্ষতা আৰু মৌলিকতা প্ৰতিফলিত হৈছে। অনুবাদত মহন্তই সাধুভাষা আৰু কথা ভাষাত সংমিশ্ৰণ কৰি এক নতুন ভাষাৰীতি সৃষ্টি কৰিছে। যেনে— “কৈকেয়ী বোলন্ত : পূৰ্বে মোক বৰ দুই দিতে তুমি সত্য কৰিছা। এখন সোহি বৰ দুই দিয়া। ৰামক ৰাজ্য নেদি ভৰতক ৰাজ্যভাৰ দিবা। আৰু বৰে ৰামক, ভাতৃ-ভাৰ্যা সমে চৈধ্যয় বৰ্ষক লাগি বনে খেদিবা। তেবে মোৰ প্ৰীতি হৰে।”
- সংস্কৃতীয়া বাক্য-ৰীতিৰ প্ৰয়োগ মাজে মাজে পৰিলক্ষিত হয়। যেনে — “হে প্ৰভু ৰাম তুমি পূৰ্ণকাম, সৰ্বেশ্বৰ, সৰ্বজ্ঞ, সৰ্বকাৰণ, সৰ্বকৰ্তা, সৰ্বনিয়ামক, সৰ্বস্বৰূপ, অজ, অকৰ্তা, নিৰ্গুণঃ”
- তৎসম শব্দৰ প্ৰাচুৰ্যৰে তেওঁ গদ্যৰীতি সমৃদ্ধ। অৱশ্যে অৰ্ধ-তৎসম, তৎভৱ, দেশজ শব্দৰো প্ৰয়োগ আছে। যেনে — তৎসম : তপ, অমৃত, শৃগাল
অৰ্ধ-তৎসম : মুকতি, ৰতন, পৰশ
তৎভৱ : তোৰ, ঠামে, পয়ান
দেশজ : টেণ্টন, ঢোল

- ‘ক্ষ’-ৰ ঠাইত ‘খ্যা’-ৰ (শিখ্যা), ‘শ’-ৰ ঠাইত ‘স’ (আদেস, পসিলা), ‘য’-ৰ ঠাইত ‘জ’ (জি, জেতেক), স্ত্ৰী-প্ৰত্যয়ৰ ‘ঈ’-ৰ ঠাইত ‘ই’ (গোসানি, ৰাঙ্কসি, সিংহিনি); ৰেফ যুক্ত বৰ্ণৰ দ্বিত্ব ৰূপ (সৰ্ব, সৰ্গ), ব্ৰজাৱলীৰ সৰ্বনামৰ (তোৰাসৰক, কাহ) ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়।
- সন্ধিৰ ব্যৱহাৰত সংস্কৃত ব্যাকৰণ মানি চলিছে, যেনে— চতুৰ্থোধ্যায়। ঠিক সেইদৰে সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ নিয়মসিদ্ধ প্ৰচুৰ সমাসবদ্ধ পদৰ ব্যৱহাৰো বিৰল নহয় — পূৰ্ণচন্দ্ৰবদন, চুম্বিত মধুকৰ ইত্যাদি।

ৰঘুনাথ মহন্তই ভকতীয়া গদ্য ঠাঁচ আৰু ভট্টদেৱৰ গদ্যৰ মধ্যৱৰ্তী পন্থা অৱলম্বন কৰি নিজস্ব গদ্যৰীতি তৈয়াৰ কৰিছে যদিও বুৰঞ্জী আৰু চৰিতপুথিৰ গদ্যৰ সৈতে সামান্যভাৱে সাদৃশ্য অনুভৱ কৰা যায় বুলি নবীনচন্দ্ৰ শৰ্মাই মন্তব্য আগ বঢ়াইছে। অৱশ্যে মন কৰিবলগীয়া যে সম্প্ৰতি প্ৰচলিত আধুনিক অসমীয়া গদ্যৰ লগত ৰঘুনাথ মহন্তৰ গদ্যৰ বহু পাৰ্থক্য বিদ্যমান। সেই বাবে সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰসকলে বৰ্তমানৰ অসমীয়া গদ্য ৰঘুনাথ মহন্তৰ গদ্যৰ বিকশিত ৰূপ নহয় বুলিও মত পোষণ কৰে। সেয়ে “কথা ৰামায়ণ শংকৰদেৱ আৰু তেখেতৰ সমসাময়িক কবি সাহিত্যিকসকলৰ ৰচনাতকৈ অন্ততঃ দুশ বছৰৰ পাছত ৰচিত হ’লেও, বৈয়াকৰণিক নতুন বৈশিষ্ট্য বা প্ৰয়োগ দেখা নাযায়। বৈষ্ণৱ যুগৰ গদ্যত প্ৰয়োগ হোৱা বৈয়াকৰণিক প্ৰয়োগৰ লগত কথা ৰামায়ণৰ ব্যাকৰণ গঢ়ৰ বিশেষ ব্যৱধান নাই।” বুলি সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই সম্পাদনা কৰা এই গ্ৰন্থখনৰ পাতনিত উল্লেখ কৰি গৈছে। অৱশ্যে, ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা কিছু বৈশিষ্ট্যৰ বাবেই অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ ইতিহাসত ৰঘুনাথ মহন্তৰ কথা ৰামায়ণৰ স্থান পৃথক আৰু তেওঁৰ গদ্যৰীতি তেওঁতেই সীমিত।